

nalne strukture, finog jezika i stila koja iz makedonske perspektive govori o jednom od najvećih i najoriginalnijih hrvatskih i jugoslovenskih pisaca koji je, uzgred, smatran „velikim prijateljem Makedonije i makedonske kulture”.

Mr Vladan JOVANOVIĆ

**Десимир Тошић,
Демократска странка 1920–1941,
Београд, 2006, стр. 154**

Пре неколико месеци јавности је представљена и са великим интересовањем дочекана књига Десимира Тошића о Демократској странци између два светска рата. Пажњу је изазвала како личност аутора, који је партији демократа припадао као део њеног подмлатка у времену до 1941. године, тако и личност писца предговора, председника Републике Бориса Тадића. У складу с тим и садашња је Демократска странка свему дала прилично велики публицитет. Историјска наука је углавном остала по страни, мада јој је Десимир Тошић својом најновијом књигом понудио неколико изазова. Њихово евентуално прихватање не треба, међутим, да значи како историчари од заната могу и смеју да у својој оцени буду преоштри. Јер, као што је сам аутор рекао, његово дело не представља научно истраживање. Историјског трагања ипак је било, али је сам резултат такав да му је тешко одредити жанровску припадност. Ова би књига могла бити схваћена као интригантан спој истраживања, несумњивих историјских, социолошких и политиколошких знања, сећања, запамћених прича из страначког живота, богатог личног, политичког и животног искуства и, заједно с тим, сасвим одређеног и давно формираног погледа на друштво, демократију, политике односе и деловање политичких странака. Неспорно, писана је са приметном емотивношћу у којој се види пишчев лични доживљај, али и са истовременом дистанцом у којој је критичност присутна на готово свакој страници. Књигу која је пред нама можда можемо сматрати одуживањем дуга који је осећао према онима од којих се учио демократији, политичком моралу и поштовању начела, али и као обавезом не само према странци којој данас припада, а која се исто зове, него и према савременом политичком тренутку коме је потребно свако учење о парламентаризму и подсећање на неку светлију политичку прошлост. Због свега тога можемо говорити о аутору, о проблему са којим се суочио и резултатима које је досегао. Из угла сасвим специфичне теме којом се бавио можемо да се запитамо шта из ове њене обраде може да научи историјска наука, да ли је и чиме је обogaћено постојеће историографско знање о Демократској странци. На неким ширим и практичнијим равнима питамо се може ли данашња Демократска странка да нешто научи, а потом и целокупна политичка јавност, тим пре што је књига намењена више њој него историјској науци.

Као историчаре, у стручном погледу, природно нас највише интересује да ли је овом књигом историографија на добитку, без обзира на то што ово није историографско дело. Фактографија која је у њој изнета највећим је делом већ позната и при томе изнета далеко стручнијим и разумљивијим методом. Та оцена још и више важи за многе анализе из страначког живота које су историчари већ

урадили. Штавише, већини оних који књигу буду читали немало тога биће нејасно без претходних знања о политичком животу међуратне Југославије, а демократа поготово. На другој страни, пак, можемо је посматрати понајпре као врсту историјског извора, анализирајући сећање, искуство и погледе једног бившег члана Демократске странке на њену прошлост. Посматрана на тај начин, књига Десимира Тошића пружа нам више него ретку прилику да у стручном смислу остваримо дијалог са својим живим извором, постављајући му питања и тражећи одговоре. Истовремено, трагамо и за другим добицима, свесни да је сваки нови поглед добродошао, нарочито због тога што смо већ имали и имамо добре књиге о политичким странкама, али не и књиге о демократији и парламентаризму. У том смислу посебно треба истаћи значај закључка Десимира Тошића, дат већ у средини књиге у једној неочекивано развијеној форми, уз покретање неколико суштинских питања и давање веома промишљених одговора. Не желећи да од Демократске странке прави политичку икону, говорио је о њој као о изразитој странци центра, поткрепљујући ту тврдњу потребним нам образложењима. Слажући се са овим, ипак треба приметити да је то пре свега наше данашње тумачење и разумевање политичких односа и идејно-програмских позиција. Већина оснивача Демократске странке, најпре оног њеног дела који је потицао из србијанске Самосталне радикалне странке, сматрала је себе крајњом грађанском левицом. То је било оно тврдо самосталско језгро које је одолело свим страначким искушењима и поделама. Исто оно које је, у тренутку када се прогласило моралном жандармеријом у Краљевини Србији, надоградило и обогатило постојеће схватање о демократији, тврдећи да се она не сме ограничити на политичку. У истом времену, њихово схватање демократије обухватило је још два битна саставна чиниоца – југословенство, као начин да се изађе из позиције опкољене земље и у спољнополитичком погледу ухапшеног народа, и, на другој страни, идеју социјалне правде, односно социјалну демократију. Свим трима полазиштима странка је остала верна током целог целог постојања.

Оно што је, међутим, морао да истакне и сам Десимир Тошић, а што историографија није до сада довољно разумела, односи се на два тешка огрешења која су демократи учинили управо према идеји југословенства и идеји демократије. Донели су Видовдански устав и Обзнану, два темељна документа која су већ на почетку живота прве југословенске државе тешко оштетили два најважнија принципа на којима је она требало да буде грађена. У оба случаја њихову одговорност за те политичке потезе можемо посматрати као најочитији пример нежељених последица које може да има погрешна одбрана неких суштинских начела. У наредне две деценије Демократску странку је, што је Десимир Тошић с правом истакао, правдало непрестано залагање за демократију и српско-хрватски споразум, из чега је проистекао још један закључак са којим се слажемо – у историји Југославије између два светска рата није било ниједне друге политичке партије која је чинила више да се избегне трагедија из 1941. године. Говорећи и даље о овом инспиративном закључку Десимира Тошића, могли бисмо рећи и малом курсу из демократије, навели бисмо још један изазов који је добацио историчарима – тезу по којој је монархија била један од фактора разбијања Југославије, подједнако као и бројни политички компромиси, који су више продубљивали и множили проблеме но што су их отклањали за будућност. Сам аутор је ту био на трагу многих демократа (самосталаца) чије је прихватање

монархије након Мајског преврата из 1903. године било само условно и по „нужди”, јер су врло добро били свесни да Србија, а потом и Југославија, нису имале снаге да преброде кризу око дилеме: монархија или република. Отуда није ни било чудно што су и као напредни интелектуалци свог времена интимно били републиканци и оштри критичари свих погрешака које је чинила кућа Карађорђевића.

Идући трагом даљих обогаћења постојећих историографских сазнања, треба нагласити важност покушаја Десимира Тошића да направи групни портрет најзначајнијих првака Демократске странке. Његово лепо перо, способност уочавања важних личних особина и значаја приватних момената у политичком деловању ту су дошли до пуног изражаја. Та прича о страначким вођама очувала је и оплемењила ово казивање о Демократској странци, дајући му једну посебну људску димензију, тим пре што је ова странка имала редак политички капитал управо у моралном квалитету и чврстини својих водећих људи. Према многим тврдњама савременика и тумачењима историчара, један Љуба Давидовић или Милан Грол били су и више од политичког капитала – својеврсне националне вредности, примери за углед и подсећање на нека начелнија времена. Ово занимање за људе, које је истовремено и једна потребна и модерна тема савремене историографије, послужило је Десимиру Тошићу за још једну подстицајну расправу у чијој је основи страх од власти који је тиштио страначко вођство демократа. У међуратној Југославији био је познат осећај политичке одговорности, коју су демократи имали још више у ретким тренуцима на власти него у опозицији.

На трагу стручних интересовања историографије налазе се и други проблеми које је Десимир Тошић покренуо или успевао да анализира. Историјској науци добро ће послужити његове анализе социјалне, националне и политичке структуре чланова Извршног одбора Демократске странке, о којима још увек немамо довољно података. За жаљење је, наравно, што је своје истраживање, сећање и писање зауставио на 1941. години. Ратне године Демократске странке, искушење које је претрпела како у грађанском рату и различитости идеолошких опредељивања, тако и у својој одбрани југословенске идеје, по цену да буде оптужена за национално издајство, неодужени су дуг и савременика и историчара. Колико је та историја богата и важна за разумевање пораза грађанске политичке мисли у њеном сучељавању са другачијим политичким мишљењем, показује и оно неколико страница које је испунио Десимир Тошић, говорећи о познатим му судбинама и страдању неколицине страначких првака.

Добро је што је Десимир Тошић у својој књизи донео неколико програмских докумената Демократске странке, јер се и из њих, иако су скромног броја, може видети барем нешто од чистоте политичких идеја демократа и једноставне лепоте политичког израза којим су изношене. Нажалост, није било простора и за неке друге документе Демократске странке, нарочито за један елаборат који је под насловом *Демократи о данашњем стању у земљи* објављен у новембру 1939. За овај је документ један савременик написао како је у њему – будући да није потписан, препознао племениту инспирацију и намеру Љубе Давидовића и књижев-но перо Милана Грола.

Најспорнија теза која је изнета у књизи Десимира Тошића односи се на континуитет и политичку везу некадашње и садашње Демократске странке. На

тој је тези инсистирао не толико сам аутор – помињући „танак конач” који их спаја и признајући политичку потребу тога, колико писац предговора за кога је то неспорна чињеница. Са становишта историјске науке теза је неодржива. Напокон, Демократска странка је у свом времену, па и у српској историји, представљала велику политичку и националну вредност. У тренутку својих зачетака, ако посматрамо пре свега бивше самосталце у њеним редовима, окупила је значајан део интелектуалне и политичке елите. Још увек остаје за размишљање због чега није имала много конкретног успеха. Живот је завршила 1945, остављајући богато идејно наслеђе које треба проучавати и делом усвајати, јер је у политичком смислу веома модерно и, чак, непролазно. Поштовање тих начела и борба за њихов живот једини је политички континуитет о коме се може говорити.

Др Мира РАДОЈЕВИЋ